

Κράτος, Δίκαιο και Βυζαντινή Κοινοπολιτεία

Πολιτισμός / Ιστορία

Αλέξιος Παναγόπουλος (Academician Prof. DDDr. Pdoc. Dr.Habil. Alexios Panagopoulos)

Το δικαϊκό και πολιτισμικό μεγαλείο του βυζαντινού κράτους είναι διαχρονικό και η πτώση της Πόλης το 1453, δεν διέκοψε την πορεία του πολιτισμού αυτού, τόσο προς την ανατολική όσο και στην νοτιοανατολική Ευρώπη. Τα στρατιωτικά και πολιτικά γεγονότα που οδήγησαν στην πτώση της Βασιλεύουσας δεν διέκοψαν τους ρυθμούς του βυζαντινού πολιτισμού και του δικαίου, οι παλαιότερες απόψεις που έκαναν λόγο μόνο για διπλωματική ιστορία και πολιτικούς χειρισμούς σήμερα έχει περιέλθει σε δεύτερη μοίρα. Η εμβάθυνση στην κατανόηση του καθημερινού βίου της ανθρώπινης ιστορικής πορείας μέσα από όλα τα ιστορικά φαινόμενα και τις εξελίξεις είναι αυτό που προέχει και δίνει τη διαφορά δηλ. την δικαϊκή, πολιτιστική και πολιτισμική παραγωγή της προβολής διαχρονικών θεσμών και αξιών του προηγμένου κοινωνικού βυζαντινού βίου που διασώθηκε μέσω συμπληγάδων.

Το βυζαντινό πνεύμα δεν ξεψύχησε την 29^η Μαΐου 1453, αλλά παρέμεινε ζωντανό και έγινε δύναμη ζωής, για την πολιτική συμπεριφορά, για τις νοοτροπίες, για τις

πολιτιστικές δημιουργίες όλων των γειτονικών λαών: Βουλγάρων, Σέρβων, Ρουμάνων, Αλβανών και Ελλήνων. Η μελέτη της όψιμης αυτής βυζαντινής περιόδου είναι πλέον κοπιαστική δουλειά και ο ερευνητής εκτός από την καλή γνώση των πάρα πολλών βαλκανικών και σλαβικών γλωσσών (σλοβενικά, σερβικά, κροατικά, βουλγαρικά, βοσνιακά, ρωσικά, πολωνικά, τσέχικα, αλβανικά, παλαιοσλαβικά, κτλ), καλείται να γνωρίζει επιπλέον αραβικά, τουρκικά, συριακά, περσικά, κτλ., γιατί σε αυτά τα κείμενα περιέχονται πρωτογενείς πηγές άγνωστες σήμερα. Η μελέτη του ελληνο/βυζαντινού πολιτισμού καλεί σήμερα τον ερευνητή να εμβαθύνει ουσιαστικά στην έρευνα ως κλασικιστής, βυζαντινολόγος, βαλκανολόγος, σλαβολόγος, ανατολιστής και νεοελληνιστής[1].

Οι μεταβυζαντινές εξελίξεις και το ενδιαφέρον των βαλκανικών κρατών για την περίοδο αυτή στην εθνική τους ιστορική πορεία δημιούργησε μια τεράστια παραγωγή συγγραφικού έργου[2], για τον πληθυσμό των βαλκανικών περιοχών, τόσο για τα παλαιότερα χρόνια, όσο και για τα νεώτερα, ακόμα και γι' αυτά της κοινής τουρκικής σκλαβιάς (η οποία εσφαλμένα αποκαλείται τουρκοκρατία). Οι μελέτες αυτές είναι ένα σημαντικό υλικό και σπάνια εργαλεία για τον ερευνητή από όλους τους χώρους της τέχνης, της εκπαίδευσης, της λογοτεχνίας, της εθνογραφίας, της πολιτικής, των θεσμών, της θρησκείας, της οικονομίας, της πολιτικής, της διπλωματίας κτλ.

Η Ρωμανία/Βυζάντιο θα γίνει η ρίζα και η αφετηρία του νέου ελληνισμού, η ελληνική συνείδηση θα πραγματώσει την οικουμενικότητά της. Η συνείδηση του Ρωμαίου/Ρωμηού θα διαποτίσει όλα τα στρώματα του λαού ως φιλοσοφία ζωής. Στην Εκκλησία καταργείται κάθε φυλετική διάκριση. Το Γένος πλούσιο σε ψυχικές δυνάμεις δεν δέχεται επιστροφές στον εθνισμό του Ιουλιανού ή του Πλήθωνα.

Μέχρι και τα τελευταία χρόνια στο χώρο της έρευνας δεν ήταν δυνατόν να διασαφιστούν εξηγήσεις ικανοποιητικές για την τύχη της για τόσους αιώνες ένδοξης βυζαντινής παράδοσης, ακόμα και κατά τον καιρό της οθωμανικής δουλείας. Πολλά τοπωνύμια ή λέξεις, σλαβικές ή οθωμανικές επεξηγούν τη σχέση των γηγενών κατοίκων με τους κατακτητές, αυτές οι ερμηνείες μας προκαλούν για ανώτερες διευρημένες αναζητήσεις, όπου μπορούν να διαγνωσθούν και τα όρια μεταξύ των θεσμών που λειτούργησαν.

Το κράτος και η θρησκεία βρίσκονταν συνοδοιπόροι του δημόσιου βίου και ενέπνεαν λειτουργικά τον ιδιωτικό βίο για δημιουργία αλληλοεπιρρεασμών και αλλοεμπνεύσεων. Το σουλτανάτο, η γραφειοκρατία, η Εκκλησία, η γραμματεία, η τέχνη κτλ., λειτούργησαν υποδειγματικά βασισμένοι σε μοντέλα παλαιότερων εποχών με τις δικές τους αναβαθμίσεις και προσαρμοές.

Ο βυζαντινός πολιτισμός και το δίκαιο διαμορφώθηκε μέσω του ελληνο/χριστιανικού πνεύματος και της Ορθοδοξίας και μέσω του αυτοκρατορικού ρωμαϊκού θεσμού λειτουργίας, ώστε να καταλήξει στη μορφή του θεοκρατικού τρόπου διοίκησης και διακυβέρνησης. Η μορφή αυτή επιρρέασε τόσο τη Βουλγαρία, όσο και τη Σερβία και κατ' επέκταση Ρουμανία και Ρωσία, και τα όμορα σ' αυτά κράτη ή λαούς.

Οι οθωμανικοί θεσμοί θέλησαν να περιορίσουν ή περικόψουν ή απομονώσουν την βυζαντινή πολιτιστική κληρονομιά, αλλά ο απλός οθωμανικός λαϊκός πολιτισμός

είχε εγκολπωθεί πάμπολλα μέσα, τρόπους, μεθόδους, γνώσεις, συμπεριφορές, του λαού που υποδούλωσαν. Η υποδούλωση αυτή κόστισε σε όλες τις εκφάνσεις του υπόδουλου γένους, στην όλη διαδρομή των 400 ετών δουλείας, με την έλλειψη συνείδησης δικαιωμάτων λόγω του αναλφαβητισμού και της πτώχειας, με την απλοποίηση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, με την εξαθλίωση, με την εθνική ισοπέδωση, με το θρησκευτικό περιορισμό, με την αδράνεια των δικαιοκτών οργάνων, με την εκλαϊκευση του πολιτισμού και την περιχαράκωση των αξιών. Ενός λαού και ενός έθνους του ελληνικού που διατηρεί την ιδιαίτερη ταυτότητά του για πλέον από τέσσερεις χιλιετίες.

Το ίδιο συνέβη και στους βαλκανικούς λαούς που υπέμειναν τον άπιστο δυνάστη και κατακτητή για 500 έτη δουλείας και σκλαβιάς, υπομένοντας κάθε εξευτελισμό υπαρπάζοντας τις νεαρές κοπέλες για τα χαρέμια, ακόμα και με τον φόρο αίματος με το φρικτό παιδομάζωμα, ώστε να επιστρέφουν αυτά τα βρέφη, αργότερα, ως γενίτσαροι και να ισοπεδώνουν και να αφανίζουν στο πέρασμά τους ότι ξέχασε ο οθωμανός δυνάστης. Χαρακτηριστικά στα δυτικά βαλκάνια στο λαό της Ερζεγοβίνης θα έχει να θυμάται στην ιστορία του, του 17^{ου} αιώνα, τον εξανδραπωδισμό του από τον βάρβαρο κατακτητή.

Ο βυζαντινός πολιτισμός μετά το έτος 1453 επιβίωσε σε σχετικά μικρό αριθμό δικαιοκτών θεσμών λέγει η μία άποψη. Η άλλη κάνει για το λόγο της επιβίωσης του δικαίου και του πολιτισμού αυτού μέσα στα λαϊκά έθιμα, που απέκτησαν ισχύ νόμου. Μια άλλη άποψη κάνει λόγο για συγκριτική προσέγγιση, όπου μελετούνται θέματα: θρησκείας, καθημερινός βίος, δίκαιο, ποιμενική ζωή, ημερολόγια, λαϊκοί θρύλοι, πανηγύρεις, ο βίος των πόλεων και της υπαίθρου, οι σχέσεις των ανθρώπων. Με συμπέρασμα ότι παρόλες τις γλωσσικές και εθνικές διαφορές, ο λαϊκός αυτός πολιτισμός έχει έντονα ελληνο/βυζαντινό πυρήνα κοινωνικής συμπεριφοράς.

Με την ολοκληρωτική επέλαση των Οθωμανών οι βαλκανικές περιοχές βιώνουν πλέον την εξόντωση των αριστοκρατικών οικογενειών και τους ίδιους τους εκφραστές του βυζαντινού πολιτισμού. Οι κερδισμένοι ήταν οι μουσουλμάνοι και η ισλαμική τους κοινωνία με τους δικούς τους κρατικούς θεσμούς, που επωφελήθηκαν κάθε καλό από τα κατακτημένα εδάφη του υπόδουλου Γένους, τόσο σε υλικό όσο και σε πνευματικό πλούτο.

Η βαλκανική χερσόνησος του Αίμου γέμισε από την άρχουσα τάξη των Οθωμανών που γρήγορα κατασκεύασαν τα τζαμιά τους σε κάθε σοκάκι, σε νοσοκομεία, στα μαρμάρινα, στις βιβλιοθήκες, στα ανάκτορα, στους μεντρεσέδες κ.ά. Η ισλαμική κοινωνική ζωή και ο ισλαμικός πολιτισμός απαίτησε την υποταγή των βυζαντινών

αστικών κέντρων σε μουσουλμανικούς κοινωνικούς ρυθμούς. Τα λαϊκά άσματα και οι θρύλοι για τον μαρμαρωμένο βασιλιά, για τα τηγανισμένα ψάρια, για τα δώδεκα ευζωνάκια, κ.τ.λ., για το ξανθό γένος από το Βορρά[3], για την κόκκινη μηλιά, για την Αγία Σοφιά, έδωσαν την δύναμη και το κουράγιο για την αποτίναξη του ζυγού της δουλείας.

Η βυζαντινή κληρονομιά επεβίωσε αιμορραγούσα αλλά περήφανη. Σίγουρα η ζωή και ο πολιτισμός αυτός στην σταυροαναστάσιμη πορεία του, υπέστη, ριζικές μεταβολές και κυρίως κατά τον 18^ο και κατά τον 19^ο αιώνα, τον καιρό της πολυπόθητης λευτεριάς που σε άλλη ευκαιρία θα αναφερθούμε διεξοδικότερα.

Βυζάντιο και δικαιοσύνη συγκρότηση.

Οι Σλαβικοί λαοί παρέλαβαν το βυζαντινό δικαιοσύνη σύστημα μέσω των βυζαντινών κωδίκων[4], καθώς επίσης και η χριστιανική εγγύς ανατολή. Ο βυζαντινός πολιτισμός εμπεριείχε νομοθετικές δομές που αντανakλούντο από το βυζαντινό δικαιοσύνη σύστημα. Με την επέλαση του άπιστου κατακτητή τα ορθόδοξα μεσαιωνικά κράτη χάνουν την δομή και ισχύ του πολιτειακού τους συστήματος, για να την παραδώσουν στο οθωμανικό δίκαιο του κατακτητή.

Το βυζαντινό δικαιοσύνη σύστημα ήταν βασισμένο ως διάδοχη θεσμική νομοθετική και κρατική λειτουργία από την Ρώμη, και μέσω του Μεγάλου Κωνσταντίνου, στην νέα Ρώμη την Κωνσταντινούπολη. Επίσης, είχε στοιχεία των ελληνιστικών κρατών-πόλεων της ελληνικής αρχαιότητας, τα οποία όλα μαζί με τη θύραθεν νομοθεσία και την νομοκανονική τάξη που προσδιόριζαν οι ιεροί κανόνες και το κανονικό δίκαιο, παράλληλα με το εθιμικό δίκαιο, είχε στοιχειοθετήσει ένα ιδιαίτερο δίκαιο που ονομάστηκε: βυζαντινό δίκαιο, για όλη την αυτοκρατορία.

Η αυτοκρατορία είχε όχι μόνο τεράστια έκταση σε στεριά μα και σε θάλασσα. Το βυζαντινό δίκαιο ρύθμιζε τις οικονομικές συναλλαγές και ήταν διαρκές μέλημα των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Το γραπτό και το εθιμικό δίκαιο αποτελούσε τη βάση της κοινωνικής και οικονομικής καθημερινής ζωής. Χρησιμοποιούνται και οι νομοθετικές συλλογές όπως: οι Πανδέκτες[5], οι Νεαρές του Ιουστινιανού και πολύ αργότερα οι συνόψεις Αρμενόπουλου και Ματθαίου Βλάσταρη και η αγροτική νομοθεσία της Μακεδονικής δυναστείας και ο Νόμος Ροδίων ναυτικός.

Εάν θα εξετάσουμε διερευνητικά τις παραπάνω νομοθετικές συλλογές θα δούμε ότι οι δικαίκοι αυτοί θεσμοί επιβιώνουν και κατά την οθωμανική περίοδο της σκλαβιάς του Γένους, ως εσωτερικό κοινοτικό χριστιανικό δίκαιο.

Με την αγροτική νομοθεσία οι αυτοκράτορες θέλησαν τον 10^ο αιώνα να διασφαλίσουν την κοινωνική και φορολογική και εδαφική ακεραιότητα της ελεύθερης αγροτικής υπαίθρου. Καθιέρωσαν την παλαιά «αρχή της προτιμήσεως» παρέχοντας δικαιώματα προτεραιότητας στην αγορά των κοινοτικών γαιών, από τους χωρικούς ως δικαίωμα «προτίμησης» για την αγορά των επιθυμητών χωραφιών, το δικαίωμα αυτό επεκτεινόταν και στους συγγενείς τους και κατόπιν στους γείτονες. Τον 11^ο αιώνα οι μεγαλοκτήμονες αναχαίτισαν την εφαρμογή αυτού του νόμου που ήταν υπέρ των χωρικών. Οι μεταγενέστερες νομικές συλλογές μνημονεύουν μόνο περιγραφικά τις ως άνω διατάξεις των Μακεδόνων που ήθελαν να ανακόψουν τις λεηλασίες της αριστοκρατίας εις βάρος των χωρικών, και κυρίως οι διατάξεις του Κωνσταντίνου Ζ΄ και οι Νεαρές Ρωμανού Α΄,

εμπεριέχονται σε Συλλογές όπως του Δημητρίου Χωματιανού, το Πρόχειρον (13^ο αιών.), η Εξάβιβλος Αρμενόπουλου (1345), αλλά αυτοί οι νόμοι δεν εφαρμόζονταν απόλυτα με το πολιτικοκοινωνικό κριτήριο για το οποίο θεσπίστηκαν.

Χαρακτηριστικά δύο εμπορικές συναλλαγές του 1375 και του 1392 μαρτυρούν ότι ο αγοραστής με βάση την «αρχή της προτιμήσεως» αγοράζει γή με συναλλακτικό γνώμονα και αιτία τη γειτνίαση.

Τον 17^ο αιώνα γράφεται στην καθομιλούμενη ελληνική γλώσσα το «Νομοκριτήριο» το οποίο στα κεφάλαια 53 και 55 εμπεριέχει την «αρχή της προτίμησης» και βασίζεται στις Νεαρές του Ρωμανού Α' και του Μανουήλ Α'.

Πολύ σπουδαία δικαιοϊκή ιστορική πηγή αποτελούν τα «νησιώτικα συντάγματα»^[6] και οι γραπτές αναφορές ή τα αρχεία των συμβολαιογράφων, δικηγόρων, γραφέων (νοταρίων) για συναλλαγές και νομικές διαφορές, στα οποία αναφέρεται και η «αρχή της προτίμησης ή προτιμής». Η αρχή αυτή προκαθορίζει ότι οποιαδήποτε και να είναι η αιτία πώλησης, υπάρχει μια ομάδα ατόμων που έχουν προνομιακά δικαιώματα προτεραιότητας στην σύμβαση της αγοραπωλησίας.

Στην βυζαντινή εποχή συνέδεαν τη γαιοκτησία με τη φορολογία και τις συναλλαγές με βάση την αρχή και το δίκαιο της προτίμησης, έτσι και στα νησιώτικα δίκαια επί οθωμανικής κυριαρχίας η περιουσία των εγκληματιών δημεύεται και πωλείται στους ενδιαφερόμενους που δικαιούνται «προτιμή»^[7] και πωλείται μαζί με τις φορολογικές υποχρεώσεις των δημευμένων στην ειδική κατηγορία των αγοραστών αυτών με πλειστηριασμό ή χωρίς. Όλες αυτές οι νομικές διευθετήσεις αποτελούν ένα μέρος γενικότερου δικαιοϊκού σχήματος που προέρχεται από το βυζαντινό δίκαιο. Το οποίο δίκαιο εφαρμοζόταν στα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, ακόμα και σε πελοποννησιακές πόλεις όπως στα Φιλιατρά, και στους Γαργαλιάνους, ακόμα και στην Αθήνα επί οθωμανικής κυριαρχίας που τότε ήταν μια μικρή πόλη.

Στα νησιά του Ιονίου και όσα δεν βρίσκονταν υπό την οθωμανική κυριαρχία αλλά υπό την Βενετσιάνικη, φαίνεται ότι χρησιμοποιούσαν αυτή την αρχή της «προτιμής», κι αυτό αποτελεί απόδειξη της δικαιοϊκής κληρονομιάς από το βυζαντινό δίκαιο. Αυτή η αρχή εφαρμοζόταν και στις βυζαντινές επαρχίες του Δούναβη, όπου περί τον 17^ο αιώνα υπήρχε αναζωπύρωση του ελληνικού στοιχείου, με εμπόρους, με ναυτικούς με ελληνικά πλοία, με διπλωμάτες φαναριώτες και μητροπολίτες. Η κοινωνία του Ζέμου την εποχή εκείνη συναποτελείτο από έλληνες, που άφησαν έργα της παρουσίας τους, τον ναό του αγίου Νικολάου στο Δούναβη και τον ναό των αγίων Αρχαγγέλων στο πάρκο του Ζέμου, όπου παλιά τα σφαγεία.

Οι έλληνες βυζαντινοί θαλασσοπόροι συνέχιζαν να είναι οι κύριοι και του Αιγαίου πελάγους. Ο ναυτικός νόμος αναγνώριζε κι αυτός την αρχή της «προτιμής», καθότι βασιζόταν στους ναυτιλιακούς κανονισμούς του βυζαντινού ναυτικού δικαίου. Η «προτιμή» παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 1856.

Ο πλοίαρχος και το πλήρωμα μοιράζονται τα κέρδη και τις απώλειες (για ίση κατανομή κερδών και απωλειών), όπως και στη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεώτερη ναυτική εθιμική πρακτική (όρος - που δεν ίσχυε στο βενετσιάνικο ναυτικό δίκαιο). Η πλήρης αποπληρωμή του ναυτικού δανείου συνιστάται από την πώληση όλου του φορτίου αλλά και από την ασφαλή επιστροφή του πλοίου στον οικείο λιμένα νηολόγησης ή διαμονής. Σε περίπτωση καταστροφής ή αβαρίας του σκάφους ή του φορτίου, κι ενώ δεν προήλθε από υπαιτιότητα του πλοίαρχου ή του

πληρώματος, εξαλείφει ή μειώνει τις οικονομικές τους συνέπειες. Ο πλοίαρχος απαλλάσσεται από ευθύνες συναλλαγών του πληρώματος, πράγμα που μνημονεύει και η διάταξη της Εξάβιβλου. Σύμφωνα με τα «Βασιλικά» όσοι ιδιοποιούνται αγαθά που αφαιρέθηκαν από ναυάγιο ή φορτίο καθίστανται ένοχοι με το αδίκημα της κλοπής, το ίδιο ισχύει και στο μεταβυζαντινό και νεώτερο δίκαιο.

Τα ναυτιλιακά δάνεια ενέχονται από το ναυτιλιακό ρίσκο, γι' αυτό απαραίτητο είναι η μετάβαση και επιστροφή του πλοίου να περαιωθεί με πλήρη ασφάλεια. Η αναγκαστική απόρριψη φορτίου κατά τη διάρκεια καταιγίδας για τη σωτηρία του πλοίου και του πληρώματος μετριάζει τις ευθύνες πλοίαρχου και πληρώματος (πρβλ. Νόμο Ροδίων Ναυτικό)[8].

Βενετσιάνικες δικαιοκτικές ναυτικές επιρροές έχουμε στο Ιόνιο, αλλά η δομή των ναυτιλιακών κανονισμών έχει κυρίως βυζαντινή προέλευση κατά το μεγαλύτερο μέρος. Οι τοπικοί ελληνικοί ναυτιλιακοί κώδικες έπαιξαν ζωτικό ρόλο στην ναυσιπλοΐα.

Όπως και πολλοί άλλοι θεσμοί και νομικές πρακτικές επέζησαν κατά την περίοδο της τουρκικής σκλαβιάς ως οικείο εσωτερικό δίκαιο, εντούτοις υπέκυψαν αργότερα στις δυτικές επιβολές και επιδράσεις του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.

Καθότι και το Οθωνικό βασιλικό ζεύγος ο ένας καθολικός και ο άλλος προτεστάντης με τους αυλικούς τους και τους τρεις αντιβασιλείς έκλεισαν 400 μοναστήρια, καθότι ήθελαν να εισαγάγουν τα δυτικά πρότυπα σε κάθε μορφή και εξέλιξη του κοινωνικού και πολιτικού βίου του ελεύθερου νεοελληνικού κράτους. Οι νεοέλληνες ατύχησαν με τη δολοφονία του πρώτου κυβερνήτη της ελεύθερης πατρίδας του διπλωμάτη ιατρού Ιωάννη Καποδίστρια, που αναλώθηκε στην ιδέα ενός ισχυρού κράτους που θα έφερνε εμπόδια στα δυτικά επικίνδυνα και σκοτεινά συμφέροντα εις βάρος του νεοεπελευθερωμένου υπόδουλου Γένους.

Πολλοί τότε αγωνιστές και ήρωες της πατρίδας βρέθηκαν στα μπουντρούμια και άλλοι λαοπλάνοι, αγύρτες και πολιτικάντιδες έλαβαν αξιώματα, ώστε να λένε πως σε κατάντησαν Ελλάς.

Παραπομπές:

[1] Πρβλ. Speros Vryonis, *Islamic Sources for the History of Greek People*, "Indiana Social Studies Quarterly" 32 (1973), 56-68. Πρβλ. Αμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η φιλοκαλική αναγέννηση του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα και οι*

πνευματικοί καρποί της, Αθήναι, 1984.

[2] Πρβλ. ενδεικτικά την 16τομη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ειδικότερα τον 10^ο και 11^ο τόμο, Αθήνα 1970. Πρβλ. την υπο την αιγίδα της Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών, έκδοση 4^{ου} τόμου: *Istorija na Bulgarija*. Πρβλ. την δίτομη Ιστορία Ακαδημαϊκών Γιουγκοσλάβων ερευνητών: *Istorija Naroda Jugoslavije, Prosveta, Beograd, 1960*. Πρβλ. την έκδοση τόμων της Ρουμανικής Ακαδημίας Επιστημών: *Istorija Romeniie*.

[3] Πρβλ. Αλ. Παναγόπουλου, Κοσμάς Φλαμιάτος και Παπουλάκος, Αθήνα, 2008.

[4] Πρβλ. Herbert Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Munchen, 1978, tom. II, p.p. 400-476. Πρβλ. Walter Ashburner, *The Rhodian Sea Law*, Oxford, 1909. Πρβλ. Paul Lemerle, *The Agrarian History of Byzantium from the Origins to the Twelfth Century: The Sources and Problems*, Galway, 1979.

[5] Πρβλ. Ι., Ζέπος - Π., Ζέπος, *Jus Graecoromanum*, 8 tom., Athens, 1931, and new ed. Aalen, 1962, p.p. 325, 330. Πρβλ. Δ., Γκίνης, *Περίγραμμα ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου*, Αθήνα, 1966. Πρβλ. Σπύρος Βρυώνης, *Μικρά Ασία*, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 16 τόμοι, Αθήνα, 1971-1978, τόμ. 7^{ος}, σ. 426 κ.ε. Πρβλ. Αλέξιου Παναγόπουλου, *Θέματα Ελληνο/βυζαντινού πολιτισμού στο Σλαβο/μουσουλμανικό κόσμο*, Αθήνα 2009.

[6] Πρβλ. Δίκαιο και έθιμα που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο της τουρκικής σκλαβιάς σε νησιά τα οποία έχαιραν σχετικής αυτοτέλειας λόγω του φόρου που πλήρωναν στον κατακτητή, όπως της Μυκόνου (1647), της Σύρου (1695, 1700, 1812), του Πόρου (1829), της Σαντορίνης (1797), της Φολέγανδρου (1808), κ.ά. Τα Συντάγματα αυτά διαφέρουν μεταξύ τους σε κάποια σημεία, αλλά συμφωνούν στο ότι η αρχή που διέπει την αγοραπωλησία είναι σύννομα ταυτόσημη. Της Μυκόνου κάνει διάκριση μεταξύ συγγενών και ξένων. Της Σύρου το πρώτο κάνει διάκριση αόριστης προτεραιότητας προσώπων στην αγοραπωλησία και το επόμενο της Σύρου προσδιορίζει το ποια πρόσωπα έχουν αυτό το προνόμιο μιλώντας για τους συγγενείς. Του Πόρου κάνει λόγο συγκεκριμένα για αδελφούς, συγγενείς, γείτονες και πολίτες. Η Σαντορίνη και η

Φολέγανδρος παρέχουν ακριβείς διατυπώσεις που αφορούν συγγενείς πρώτου βαθμού και τα παιδιά τους και τους γείτονες, εξαιρώντας τα δεύτερα ξαδέλφια. Πρβλ. Γ., Πετρόπουλος, Νομικά έγγραφα Σίφνου της συλλογής Γ. Μαριδάκη (1684-1834) μετά συμβολών εις την έρευναν του μεταβυζαντινού δικαίου, Αθήνα, 1956. Πρβλ. του ιδίου, Νοταριακά πράξεις Μυκόνου των ετών 1663-1779, Αθήνα, 1960. Πρβλ. Γ., Μέγας, Ελληνικά ημερολογιακά έθιμα, Αθήνα, 1958, σ. 142.

[7] Πρβλ. Με βάση τον θεσμό της «προτιμής» στη Μύκονο (ΓΑΚ 77, φ. 6ν παρ. 25, (1663), Μαρτίου 30), ο νεαρός Γιαννούλης κατάφερε να ακυρώσει την πώληση της περιουσίας της θείας του με την «προτιμή», η οποία πώληση είχε γίνει 17 χρόνια νωρίτερα.

[8] Πρβλ. Σ' αυτή την περίπτωση το Σύνταγμα της Ύδρας (1793) προβλέπει ότι σε περίπτωση ζημιάς το κάθε μέρος του πληρώματος να πληρώνει αναλογικά. Το ίδιο περίπου ορίζει και ο Νόμος Ροδίων, επίσης προβλέπει, ότι σε περίπτωση ζημιάς του φορτίου ή καταστροφής του σκάφους που δεν είναι αποτέλεσμα υπαιτιότητας πλοιάρχου και πληρώματος, τότε μειώνει ή εξαλείφει τις οικονομικές τους συνέπειες (Νόμος Ροδίων Ναυτικός, μέρος 2^ο, κεφ. 18, μέρος 3^ο, κεφ. 9-11, 17, 22, 30, κτλ.).

<https://bit.ly/3wsTCrL>